

„Šikana“ z pohledu ředitele ZŠ v Klánovicích

(MICHAL ČERNÝ)

Anotace

Jak se liší naše zkušenosti od obecných představ o šikaně. Jak se snažíme bojovat proti šikaně na naší škole.

Plně souhlasím s názorem, že žádná skupina lidí, kteří jsou spolu nuceni trávit čas „z vyšší moci“ a nemají možnost kdykoli svobodně odejít, není imunní proti jevům, jež jsme si zvykli nazývat „šikanou“. Typickou skupinou je například školní třída.

Dnes téměř nikdo nepochybuje o tom, že se na základních školách občas „šikana“ vyskytne (nadále budu tento výraz psát bez uvozovek). Pravda, existuje poměrně velká skupina lidí, kteří šikanu sice připouštějí, ale nazývají ji „rošťárnou“ či „klukovinou“ a bagatelizují její nebezpečnost (často jde o rodiče šikanujících dětí, z toho usuzují, že by mohlo jít o lidi, kteří byli možná v mládí sami pachateli).

Mám pocit, že obecnou představu veřejnosti o šikaně na základních školách lze shrnout do několika bodů (osvíceným jedincům se předem omlouvám):

- _šikana se týká hlavně vyšších ročníků druhého stupně,
- _šikanuje se pouze na některých školách, a to tam, kde to s dětmi „neumějí“,
- _pokud si učitelé šikanování nevšimnou, znamená to, že jsou neschopní,
- _šikanovaný jedinec je obvykle vcelku sympatický kluk nebo děvče, který je příliš slabý na to, aby se mohl bránit,
- _šikanující jsou naproti tomu odporné surové gorily s nízkým IQ.

Ve svém příspěvku se pokusím tato tvrzení okomentovat poznatky z praxe. Na závěr bych pak rád přidal něco pozitivních zkušeností.

Setkal jsem se už i s případem, kdy se na šikaně podílel učitel, nebo kdy naopak učitelku šikanovali žáci a dokonce rodič. Jednalo se však (naštěstí) o případy výjimečné a z pohledu tohoto příspěvku okrajové, proto bych se chtěl výhradně zaměřit na šikanu mezi žáky.

Poměrně často se s ní setkáváme už v prvním ročníku základní školy (u nás v průměru jeden případ za dva roky). Odborníky asi nepřekvapí, že podle našich zkušeností se zárodky tohoto chování objevují již ve škole mateřské.

Na druhém stupni je v naší ZŠ odhalených případů šikany mnohem méně než na stupni prvním. Nabízí se samozřejmě otázka, zda je to proto, že díky naší systematické prevenci šikany opravdu ubývá, nebo zda se pachatelé pouze stali rafinovanějšími, a nedaří se nám je proto tak často odhalit. Snad to někdy budeme schopni zjistit (napadají mě dotazníky pro absolventy po několika letech od ukončení školní docházky).

Naši učitelé jsou opakovaně školeni k tomu, aby byli schopni šikanu rozpoznat a při její eliminaci postupovali kvalifikovaným způsobem. Přesto bychom se v žádném případě neodvažovali tvrdit, že jsme schopni odhalit a správně ohodnotit všechny případy. V této souvislosti se musím zmínit o tom, že možná ještě těžší než šikanu určit je poznat, kdy ve sporných případech o šikanu nejde. Správné posouzení sporných činů je velice důležité. V očích rodičů bychom mohli snadno ztratit důvěryhodnost a stát se pouhými „lovci čarodějnic“. Důležité je neukvapovat se a diagnózu „šikana“ vyřknout až po skutečně komplexním přezkoumání případu.

Mezi naše priority patří zdravé a přátelské klima školy. Dbáme na to, aby se žáci nebáli svěřit učitelům s nejrůznějšími problémy a klademe důraz na vzájemnou úctu a respekt mezi žáky. Snažíme se na minimum omezit nudu, jež tvoří jeden z hlavních „šikanotvorných“ faktorů. Je vysoce pravděpodobné, že tím šikanu do značné míry omezujeme. Avšak myslet si, že ji vymýtíme zcela, by bylo víc než naivní. Sejdou-li se ve třídě potenciální pachatel a potenciální oběť, je nutné být stále ve střehu.

Odhalení šikany je obtížné mimo jiné proto, že si oběť v zoufalé snaze o zachování sebeúcty často sama nalhává, že o nic nejde, že jde o „legraci“. Někdy bývá natolik dezorientována, že si ani neumí představit, že by „kamarádství“ mohlo vypadat i jinak, než jako vztah otrocka a otrokáře. Z vlastní zkušenosti vím, že to může trvat i několik let, než si oběť tyto vazby ujasní. Učitel musí s obdobnou situací počítat a všimnout si hlavně kumulace nepřímých náznaků šikany. Ten, kdo se problematikou šikany nikdy nezabýval, si neumí představit, jak obtížný úkol představuje. Obzvláště vezmeme-li v úvahu, že hlavní pra-

covní náplní učitele je přece jen něco jiného, totiž učit. Z tohoto pohledu nelze považovat každý neodhalený případ šikany za neúspěch, ale naopak každý odhalený (a ještě lépe vyřešený) případ za úspěch mimořádný.

Dalším faktorem, který hraje při odhalování šikany roli, je skutečnost, že oběť nebývá na rozdíl od hollywoodských filmů roztomilý drobeček, ale naopak dost často bytost nesympatická a z pohledu učitele problémová. Pravým důkazem profesionality učitele se pak stává právě schopnost překonat podvědomou antipatii a pomoci najít i takovému outsiderovi plnohodnotnou sociální roli v třídní skupině.

Ani pachatel šikany sice nebývá učitelům sympatický (i když i to se může stát), ale dost často je to schopný člověk s autoritou alespoň u části třídy. Už jsem zažil, že právě takového „pomocníka“ si učitelka našla pro zvládnutí problematických dětí. A právě opakování tohoto modelu bylo kdysi důvodem, proč se naše škola s jednou pedagožkou rozloučila.

Specifickým prvkem, vstupujícím do problematiky šikany, jsou rodiče. Nepřekvapuje, jak se obvykle (čest výjimkám) chovají rodiče pachatelů. Po jednáních s nimi většinou konstatujeme, že se dětem vlastně nelze divit, mají-li doma takový vzor. Vzpomínám si třeba na čtyřhodinové jednání s otcem šikanujícího sedmáka, který před několika lety dorazil do školy vybaven kilogramy odborné literatury, právnickým rozkladem a Ottovým slovníkem naučným s podtrženou definicí šikany. Když mu tato výbava nepomohla změnit objektivní zjištění, převedl syna jinam. Není nám známo, jak si hoch vedl v nové škole, ale víme, bohužel, jak si oba muži vedli doma: utrápili chlapcovu matku (která ovšem, což je opět typické, v době řešení případu stála ostře až iracionálně na synově straně).

Pro laika mnohem méně pochopitelné je chování rodičů obětí. Snad ještě nikdy jsme se z jejich strany nesetkali s plnou a bezvýhradnou podporou. Stává se nám, že i když jde z našeho pohledu o jasnou šikanu, rodiče postižených hledí na šetření s obavami, někdy nás dokonce prosí, abychom nic nepodnikali. Zažili jsme i případ, kdy se rodiče oběti agresivně dožadovali zastavení vyšetřování: fakt, že je jejich dítě šikanováno, považovali totiž za hanbu. Pravdou však zůstává, že několikrát jsme se dočkali i poděkování. Vždy až s časovým odstupem.

Zapomenout nelze ani na ostatní rodiče. Nejen pro boj se šikanou platí, že je užitečné si osvětou a dalšími akcemi zajistit podporu většiny veřejnosti.

Již jsem zmínil, jak těžké je rozeznat pravou a pouze zdánlivou šikanu. Jako příklad (i když v tomto případě to tak obtížné nebylo) mohu uvést následující situaci. Do naší školy chodili dva bratři. Rodiče je odmalička vychovávali v duchu hesla „*S nikým se nebav a kdo ti bude nadávat, toho zmlat!*“ Když byl starší z chlapců v osmé třídě, přišla matka náhle do školy s tím, že syn je ve škole šikanován a vehementně se dožadovala nápravy.

Provedl jsem tedy šetření. Ano, tento mladý muž byl opravdu vyčleněn z kolektivu třídy. Ano, opravdu s ním nikdo nechtěl sedět ani spolupracovat. Nešlo však o šikanu, ale o logický důsledek výchovy rodičů „obětí“. Chlapec tuto roli nesl těžce, ale jaksi chyběl onen pachatel, který by měl z jeho utrpení radost. Je pravda, že někteří spolužáci občas reagovali na jeho školní neúspěchy výsměchem, k šikaně to ovšem mělo daleko, mimo jiné i proto, že se všichni obávali jeho pěstí, s jejichž použitím rozhodně neotálel. Pokusy začlenit chlapce do kolektivu třídy vždy ztroskotaly na jeho neochotě učinit vstřícný krok (neboli na neochotě hledat vinu alespoň zčásti také u sebe).

Když jsem matku seznámil s tímto výsledkem, projevila nespokojenost tím, že syna přihlásila na jinou školu. Výsledek? Během několika týdnů zapadl do naprosto stejné sociální role, jakou měl ve škole naší. Ostatně, přesně stejně se nyní projevuje také jeho mladší bratr.

Jsme školou střední velikosti, máme 420 žáků v 17 třídách. Jak proti šikaně bojujeme? Předně ji nepodceňujeme. I učitelky, které tvrdily, že se s šikanou v životě nesetkaly (vždy znovu mě překvapí, kolik jich je), jsem přesvědčil, že by se v jejich třídě přeci jen mohla vyskytnout. Situaci ve třídách mapujeme pravidelně jednou ročně anonymními dotazníky a sociogramem.

O proškolení pedagogů jsem již psal, vydal jsem také stručný „itinerář“ jak postupovat, když pojmete podezření, že něco není v pořádku.

K trestání pachatelů přistupujeme nekompromisně. V nejnižších ročnících řešíme případy obvykle důtkou a důkladným rozebráním situace jak s pachateli, tak s jejich rodiči. Věříme, že v tomto věku (a při spolupráci rodiny a školy) by tento výchovný prostředek mohl být dostačující. Při opakované šikaně, nebo ve vyšších ročnících je postup tvrdší: snížená známka z chování je minimem, dáváme jasně najevo, že toto chování

nebudeme tolerovat. Zároveň ale nezapomínáme na oběť. Ve spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou ji učíme novým modelům chování, abychom snížili nebezpečí, že se situace bude opakovat s novým pachatelem.

Tento zásadový postoj nám získává, jak jinak, přátele i nepřátele. Bereme-li ale boj proti šikaně jako součást svého poslání, není pro nás jiné cesty.